

ԾԻՍԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ (Նորայր Արք. Պողարեան)

Գրախօսեց՝ Գրիգոր Ոսկանեան

Դադարե մը վերջ Ս. Վարդան Մատենաշարը շարժման մէջ է կրկին, համընթեան մերկայացմէնով « Ծիսագիտութիւն » խորագրին մերքեւ 124 էջերով գրքոյկ մը, աշխատասիրող՝ Տ. Նորայր Ա. Արք. Պողարեան, երուսաղէմի միաբան, հրատարակութիւն « Թագուհի Թամար » հիմնադրամի, Նիւ Եօրք 1990, մախաբան՝ Թորգոմ Արք. Մամուկեանի, համակարգիչի վրայ գրաշարութիւն՝ Նուպար Քիւփէլեանի, եւ հրամանով թեմիս բարեջան Առաջնորդի՝ « Տեառն Խաժակայ Ծ. Վարդապետի »:

Հետաքրքրական է փակագծով մը ուշադրութեան հրաւիրել թէ գիրքը կարելի է մկատել collector's item, որովհետեւ միայն այս առիթով է որ թեմին Առաջնորդը առաջին ու վերջին անգամ ըլլալով « հրամանաւ Տեառն Խաժակայ Ծ. Վարդապետի » ամուսնով պիտի արտօմէ հրատարակութիւնը գիրքերու՝ Առաջնորդարանէն:

Ծիսագիտութիւն բառը բաղադրեալ ձեւն է ծէս եւ գիտութիւն բառերուն որ ծամօթութիւնն է եկեղեցւոյ մէջ կատարուող բոլոր արարողութիւններուն: Անգլերէն բառն ալ՝ Ritual, ունի մոյմ թելադրութիւնը որ կը յատկանշէ հաստատուած արարողութիւններու դրութիւնը որ կը կիրարկուի քրիստոնէական եկեղեցիներու մէջ, կամ սիմակոկներէն եւ մզկիթներէն մերս առհասարակ:

Պողարեան Սրբազանի « Ծիսագիտութիւն »ը յայտնապէս կը վերաբերի Հայ Եկեղեցւոյ, որ կը վկայէ, կը վերլուծէ, ու հաստատումներ կ'ընէ Հայ Եկեղեցւոյ արարողութիւններու սկզբնական աղբիւրներու, ստացուած ձեւաւորումներու եւ վերջնական կաղապարումներու մասին, որոնք կը համգչին Հայ Եկեղեցւոյ 8 ծիսական գրքերուն մէջ՝ Ժամագիրք, Ծարական, ճաշոց, Յայսմաւուրք, Տաղարան, Տօմացոյց, Պատարագամատոյց եւ Մաշտոց:

Ըսի թէ ունի 124 էջեր, զորս կարդացի վէպի մը սահունութեամբ քանի մը անգամ, ամոր մասին գրախօսականով մը ամբողջառնալու տրամադրութեամբ: Լեզուն պարզ է, առանց գրական դարձուածքներու, մախաղասութիւնները կտրուկ եւ հաստատումները տեղին, միշտ միւթի սահմաններուն մէջ: Գրութեան ու խօսքի սա ռնմ ու եղանակը շատ ծամօթ են ինծի: Մօտն կը ճանչնամ Պողարեան Սրբազանը, կը վերյիշեմ ամոր սովորական խօսակցութիւնը, քարոզները, որոնք տարիներու ալեւոյթէն վերջն ալ մնացած են մոյմը: Գիրքը վկայ:

Հայ Եկեղեցւոյ 8 ծիսական գրքերուն առընչաբար, քայլ առ քայլ, համբերութեամբ տեղադրուած են վկայութիւններ Հայ դասական Հայերէն, արեւելեան եւ կաթոլիկ եկեղեցիներու հմաւանգ գրականութենէն, ծամանակակից Հայ եւ ոչ-Հայ պատմագետներէն ու գիտնականներէն: Բաւական տպաւորիչ են թուումները աղբիւրագրքերուն որոնք զետեղուած են իւրաքանչիւր ծիսական գրքերու զխակարգութիւններու մուտքին: Ուշադրութիւն կը գրաւեն իբրեւ աղբիւր մէջբերուած գրքերուն ամուսններն ու էջերու թիւերը, որոնք կը ծառայեն ամրապնդելու արտայայտուած հաստատումները: Բոլորն ալ Գրաբար լեզուով: Չեմ գիտեր թէ որքան իրենց մպատակին պիտի ծառայէին եթէ ամոնք վերածուէին մեր արդի խօսակցական Հայերէնին:

Բժախնդիր այս աշխատանքը ամշուշտ արդիւնքը չէ կարն ծամանակի մը ճիգերուն: Տարակոյս չկայ որ շատ երկար տարիներու, թերեւ թուով քսան ու աւելի, ըմբերցումներու, պրպտումներու, բանասիրողի ախորժակով կատարուած քննարկումներու, եւ ամոնք քովն ի վեր մէկ կողմ դասաւորուած մօթագրութիւններու ամփոփ մէկտեղումն է անիկա:

երուսաղէմի Ս. Աթոռոյ Զեռագրաց Մատենադարանի իր տեսչութեամ տարիները՝ Պողոս-
րեան Սրբազանը շահագործած է առաւելագոյն համեմատութեամբ: 1952-էն ի վեր մինչեւ
1979 ու ամբիւն, գրեթէ ամբողջաբար, հրատարակած ուսումնասիրութիւնները, եւ աւելի
քան 10-13 Զեռագրաց Յուցակներու հատորները արդարեւ իրաւ վկայութիւններ են
մեղաւազան սրբազան աշխատողի՝ արդիւնաւորութեան: Եւ մտածել որ, կեդրոնացում
պահամջող այս իրագործումները կատարուած են արաբ-իսրայէլեան մշտատեւ ընդհարումնե-
րու, եւ վաճակամ կագ ու կոխներու ջլատող պայմաններու մերքեւ: Պատիւ իրեն:

Բնականաբար մեկնելով հատորին ունեցած պարունակութեամ բնոյթն, ամոր ըմբեր-
ցողներուն շրջանակը պիտի ըլլայ սեղմ: Զայն կարդացողները պիտի ըլլան ամոնք որոնք
պիտի հետաքրքրուին Հայ եկեղեցւոյ ծիսագիտութեամբ: Բանասիրական պրպտումներու
հետամուտ ամհատներ պիտի թղթատեն այս փոքրիկ ուսումնասիրութեան էջերը, օգտագոր-
ծելու համար հոմ մէկտեղուած կարելոր ծամօթութիւնները: Բանասիրական հակումներ
ունեցող մը չեմ, բայց եղած եմ ըմբերցող՝ մեր դասական մատենագրութեան: Այդ
ըմբերցումները օգնած են ինձի ծամօթամալու Հայ եկեղեցւոյ ծիսագիտութեան մեծ ու
փոքր գիտելիքներուն: Աչքի առջեւ ունիմ մեն Օրմամեան Սրբազանի Ծիսագիտութիւնը:
Սակայն այս մէկը կը տպաւորէ ինձի գիտելիքներու ամակնկալներով եւ մերկայացուած
մոռութիւններով, որոնցմէ քանի մը հետաքրքրական մօթեր յարմար կը մկատեն յիշատակել
ստորեւ:

Ս. Աթոռն մերս ուսամողութեամս տարիներուն, ինչու չէ՝ մինչեւ այսօր, Ժամա-
գրքեմ՝ « Մեղայ » ի ընդհանուր բամածեւէմ կարգ մը ասութիւններ, որոնց երբեմ
արտառոց մեկնութիւններ տուողներ ալ ամպակաս եղած են, կը մման ամհասկնալի եւ
ամբացատրելի: « Մեղայ ամեմայն յօղուածովք մարմնոյս ... » կամ « վեցեկի շարժմամբ »
կը մման մուք ու ամորոշ: Թող մերուի ինձի երբ խոստովանիմ թէ եփրեմ հուրիի կամ
մեր երամաշմորի Գրիգոր Տաթեւացիի մերկայացուցած մեկնաբանութիւնները ամգոհացուցիչ
միգեր են: Ի վերջոյ, կը մտածեմ որ ի՞նչ գործ ունիմ այդ « վեցեկի շարժմամբ »ը
կամ « մեղաց ամեմայն յօղուածովք մարմնոյս »ը, եւլմ « մեղայ » ի ընդհանուր բամածե-
ւիմ մէջ:

Նորութիւն է ինձի՝ որ « Փառք ի բարձունս » օրհներգութիւնը, որ կը բաղկանայ
երկու մասերէ, ամէմ առաւօտ կ'երգուի Արեւելեան եկեղեցիներուն մէջ եւս: Իսկ Արեւմ-
տեան եկեղեցիմ կ'երգէ ամոր առաջիմ մասը պատարագի միջոցիմ:

Զարմանալի եղաւ տեղեկանալ որ Կիրակմտից « Լոյս զուարթ » երգը ունէր յունական
ծագում: Ըստ Արեւելեանի այդ հոգեգմայլ մեներգը՝ այմքան ժողովրդական Հայ եկեղեցւոյ
մէջ, յունարեմէմ թարգմանուած է Յովման Մամդակունիի կողմէ:

« Տաղեր ու գամձեր » գլխակարգութեամ մերքեւ, գարմանալի է կարդալ Ներսէս Ե.
Աշտարակեցի Կաթողիկոսի (1843-1857) գրած մէկ կամոնը - « պատուիրում ենք քահա-
մաներիմ որ յորդորեն կամամց եկեղեցում չլալ եւ չմչալ, որովհետեւ սուգը հեթանոսաց
գործ է. արգիլում ենք մոյմպէս եկեղեցում « գամձ » ասել, որ տրամադրում է դէպի
լաց »:

Ս. Աթոռոյ թիւ 2027 ձեռագիր Մաշտոցի ծամուցումով Ս. Խաչի Տօմիմ եւս կարելի
է խաղողի օրհմութիւն կատարել: Միմչդեւ, կ'ըմդումէիմք որ ատիկա առամձմաշմորիումմ
էր Ս. Աստուածածմայ Տօմիմ:

Հայ սուրբերու մասիմ խօսած ատեմ, Պողարեան Սրբազանը իրաւամբ ցաւ կը յայտնէ
թէ Հայ եկեղեցիմ որչափ ժլատ գտնուած է իր մահատակներում եւ սուրբերում համդէպ-
ամոնցմէ միայն թիւ մը առնուած է իր Տօմացոյցիմ մէջ: 1915-ի ցեղասպանութեան
մահատակները միմչեւ օրս չեն հասած Տօմացոյցի դրամ սեմիմ:

Մկրտութեան կամոնիմ մէջ (Ս. Աթոռոյ ձեռագիր Մաշտոց թիւ 289) գարմանախանմ
հետաքրքրութեամբ կը կարդացուիմ կիներու մերկայութիւնը արգիլող սա տողերը -

« Կիմը իրաւումք չուձի մկրտութեամ ատեն եկեղեցի մտմելու, որովհետեւ իմչպէս որ այր մարդը մարմնաւոր ծննդեամ ատեն տուձ երթալու իրաւումքը չուձի, այմպէս ալ հոգեւոր ծննդեամ ատեն (իմա՝ մկրտութիւմ) կիմը իրաւումք չուձի եկեղեցի մտմելու եւ եկեղեցւոյ արգամդը տեսմելու . . . »:

Լսած չէի որ հարսամեկամ արարողութեամ՝ երբ գիմիմ կը պակսի, կարելի էր մեղր օրիմել եւ հրամցմել հարսիմ ու փեսայիմ:

Ծամօթ եմք՝ քահանայաթաղի կամոմիմ որ կը գործադրուի ի հարկիմ. ամտեղեակ էի թաղմամ ուրիշ արարողութեամ մը գոյութեամ մասիմ որ կը կատարուի յատկապէս սարկաւազմերու թաղմամ առիթով:

« Ծիսագիտութիւմ »ի ընթերցումը եղաւ վայելք մը որ առիթը համդիսացաւ վերստիմ ետ բերելու յիշատակմեր եւ հաղորդակից ըմելու գիտելիքմերու՝ որոմք մերմ էիմ ատեւօք: Գերաշնորհ Սրբազամը Հայ եկեղեցւոյ ծառայութեամ մէջ երիցագոյմ ամդամմ է. ծամօթ գիտակամ աշխարհիմ իր բամասիրակամ իրագործումմերով: Երբ կը մայիմ վեղարի շուքիմ տակ ամոր դէմքի ալիքիմ, կ'ուզեմ ըսել իրեմ. « Սրբազամ Հայր, մի մտածեք ձեր գրիչը վար դմելու մասիմ . . . »:

Նիւ Եօքք, Նոյեմբեր 1990

